

W I A D O M O Ś C I I U W A G I

PIERWSZY MIĘDZYNARODOWY KONGRES DUSZPASTERSTWA LITURGICZNEGO W ASYŻU

W roku 1909, w czasie Kongresu w Malines, młody zakonnik Opactwa na Mont Cesar w Lowanium, Dom Lambert Beauduin wygłosił w ramach obrad sekcji sztuki i archeologii chrześcijańskiej prelekcję, w której po raz pierwszy sformułował idee ruchu liturgicznego. Trzeba przyznać, że rzucone wówczas ziarno przyniosło obfity plon. Niewątpliwie opatrnościową okolicznością dla poczynającego się ruchu było, że na Stolicy Piotrowej zasiadał równocześnie święty Papież Pius X, ożywiony również pragnieniem przywrócenia czynnego udziału ludu chrześcijańskiego w liturgii Kościoła.

W ciągu pięćdziesięciu lat ruch liturgiczny rozrósł się, jak ewangeliczne ziarno, w wielkie drzewo. Ogarnął cały Kościół katolicki i znalazł uznanie hierarchii. Ojciec św. Pius XII kontynuuje dzieło swego świętego poprzednika i swoimi aktami zwraca uwagę Kościoła na uświęcającą moc liturgii.

W dniach 18—22 września 1956 r. obradował w Asyżu I Międzynarodowy Kongres Duszpasterstwa Liturgicznego, którego celem było omówić wszechstronnie „Odnowienie duszpasterstwa liturgicznego za Pontyfikatu Piusa XII”.

Kongres został zorganizowany przez cztery ośrodki Apostolstwa liturgicznego: francuski: Centre de Pastorale liturgique, Paris, niemiecki: Liturgisches Institut, Trier, szwajcarski: Centro di Liturgia pastorale, Lugano i włoski: Centro di Azione liturgica, Genova.

Charakter Kongresu był oficjalny. Przewodniczył mu Prefekt Sw. Kongregacji Obrzędów Kard. Cicognani, pięciu innych kardynałów pełniło funkcje wiceprzewodniczących dla języków: francuskiego, niemieckiego, włoskiego, hiszpańskiego i angielskiego. Dziesięciu kardynałów było oficjalnie reprezentowanych. Ponadto w Kongresie wzięło osobiście udział 62 arcybiskupów i biskupów, 14 opatów, 2 generałów zakonów, liczni reprezentanci biskupów, opactw i zakonów. Ogólna liczba uczestników wyniosła 1600.

Codziennie uczestnicy Kongresu gromadzili się w górnej bazylice św. Franciszka na Mszy św. pontyfikalnej celebrowanej przez jednego z kardynałów. Wszyscy obecni kapłani uczestniczyli w tych Mszach św. ubrani w alby i stuły i wykonywali gregoriańskie śpiewy mszalne. Na sali obrad odmawiano wspólnie dzienne godziny brewiarza od Tercji do Nieszporów, (warto podkreślić, że Msze pontyfikalne nie były poprzedzane Tercją, lecz zaczynały się od Introitu).

Ze względu na hierarchiczny charakter Kongresu, na sesjach ogólnych nie przeprowadzano dyskusji oraz nie formułowano wspólnych postulatów (vota). Referenci wyrażali jednak pewne życzenia i wnioski. Poza sesjami ogólnymi odbywały się posiedzenia poszczególnych ośrodków, które dyskutowały wnioski dla przedłożenia ich Stolicy Świętej. Ponadto Kongres poprzedziła dwudniowa zamknięta sesja 32 specjalistów liturgii poświęcona przygotowawczej reformie brewiarza.

W ciągu publicznych posiedzeń Kongresu wygłoszono 19 referatów, które objęły wszystkie elementy odrodzenia liturgicznego. Referaty te możnaby ująć w następujące grupy:

- I. Teologiczne podstawy odrodzenia liturgicznego.
- II. Wykorzystanie języka żywego w liturgii.
- III. Reforma Wielkiego Tygodnia.
- IV. Sztuka i muzyka liturgiczna w służbie duszpasterstwa.
- V. Reforma Brewiarza.

Przejdźmy pobieżnie referaty Kongresu:

I. Teologiczne podstawy odrodzenia liturgicznego

Mowa Kardynała Cicognani na otwarcie Kongresu nie miała bynajmniej charakteru powitania uczestników Kardynał Prefekt S. K. O. omówił wyczerpująco znaczenie Encykliki „Mediator Dei” jako wielkiej karty współczesnego ruchu liturgicznego, którego ojcem nazwał Dom Lamberta Beauduin OSB.

O. Józef Jungmann T. J., profesor Uniwersytetu w Innsbrucku mówił na temat „Duszpasterstwo kluczem historii liturgii”. Znakomity liturgista wskazał jak potrzeby duszpasterskie wpływały na formowanie się liturgii rzymskiej, jak Kościół zmieniał język liturgiczny i formy liturgii gdy trafiał w nowe środowiska. Wykazał również, że przez długie wieki Kościół spełniał urząd nauczycielski i pasterski bez metodycznej katechezy szkolnej, bez licznych kazań, bez drukowanych książek, dzięki temu, że liturgia była żywą katechezą ludu chrześcijańskiego. Średniowiecze wzniosło niestety mur między ludem a liturgią, czyniąc z wiernych tylko widzów rozwijającej się akcji. Obecnie mur ten zaczyna się rozpadać, wracamy do właściwego ujęcia sprawy; liturgia staje się

z powrotem dziełem ludu. O. Jungmann postuluje rozszerzenie użycia języka żywego w liturgii, przede wszystkim w Rytuale i w lekturach Mszy św.

O. Bernard Capelle OSB, opat Mont Cesar w Louvain, omówił „Teologię pastoralną Encykliki *Mystici Corporis* i Mediator Dei“ wykazując ścisłą zależność myśli przewodnich Encykliki „*Mediator Dei*“ od teologicznej doktryny Encykliki „*Mystici Corporis*“. Zwraca on uwagę na konieczność pogłębienia u wiernych świadomości, że tworzą społeczność, której akty liturgiczne również muszą być społeczne. Przez te akty łączą się oni z całym Kościołem i z Chrystusem, który w każdej czynności liturgicznej swego Kościoła jest obecny. Kto to zrozumie, będzie umiał czcić Kościół jako swą Matkę i być mu posłuszny.

Przewodniczący Komisji, która opracowała nowy Psalterz, O. Augustyn Bea T. J. w gorących słowach podkreślał „Walor pastoralny słowa Bożego w liturgii“. Wykazał on, że ścisły związek między świętym czytaniem, kazaniem i ofiarą jest cechą charakterystyczną liturgii chrześcijańskiej. Ostatnia Wieczerza będąca prawzorem liturgii chrześcijańskiej zawiera oprócz czynności rytualnej czytania, psalmy i przemówienia Chrystusa Pana. Apostołowie zawsze łączyli łamanie chleba z katechezą. Najwspanialsze dzieła Ojców Kościoła powstały z homilii zgłoszonych w czasie liturgii. Od początku Kościoła słowa Pisma św. były tworzywem tekstów liturgicznych, a święte czytania były przygotowaniem do ofiary eucharystycznej. Z całą mocą O. Bea podkreśla zasadę *Ceremoniału Biskupów* „*Sermo regulariter infra Missam debet esse de Eavangelio currenti*“. Dla umożliwienia oparcia całej nauki Kościoła na tekstach biblijnych projektuje się zwiększenie zasobu perykop biblijnych. Kapłan „*minister verbi*“ winien nieustannie zgłębiać słowo Boże. Reforma brewiarza winna ułatwić spełnienie tego zadania.

Uzupełnienie tego referatu stanowi krótki komunikat O. A. M. Roguet OP, Dyrektora Centrum Duszpasterstwa Liturgicznego w Paryżu: „Odnowienie liturgii i odnowienie kaznodziejstwa“. Podkreślił on z jednej strony wzbogacenie form nauczania przez konferencje, wykłady, literaturę i prasę katolicką, oraz komentarze towarzyszące świętym obrzędom, z drugiej strony zwraca uwagę na konieczność rozwijania kaznodziejstwa w ścisłym znaczeniu tego słowa. Powinno ono obficie czerpać ze źródeł liturgicznych.

Biskup hiszpański Ks. Franciszek Miranda Vincente, sufragan Toledo, przewodniczący Komisji Liturgicznej Episkopatu hiszpańskiego, omówił „Znaczenie teologiczne i pastoralne Konstytucji *Sacramentum Ordinis*“.

Konstytucja Piusa XII „Sacramentum Ordinis“ jasno i definitywnie określa materię i formę święceń. W ten sposób kładzie kres nie tylko sporom teologicznym, lecz również licznym wątpliwościom i niepokojom, które wylaniały się przy święceniach oraz ustala ryt udzielania święceń.

Do grupy referatów o treści ogólnej należałoby zaliczyć również referat Ks. Arcybiskupa Gabriela Garrone, koadiutora Tuluzy: „Doniosłość duszpasterska Konstytucji: Christus Dominus“. Podkreśliwszy dobrodziejstwa zmian w przepisach o poście eucharystycznym wykazał on potrzebę dalszej adaptacji przepisów do warunków lokalnych.

II. Wykorzystanie języka żywego w liturgii

Prymas Galii J. Em. Kardynał Gerlier swoim referatem „Rytuały dwujęzyczne a duszpasterska strona szafowania sakramentów“ zapoczątkował serię referatów omawiających sprawę języka żywego w liturgii. Kardynał przypomina, że w epoce, w której powstawały modlitwy Rytuału Rzymskiego, łacina była językiem ogólnie rozumianym. Gdy zaczęła się ewangelizacja Europy, nie było rozwiniętych języków narodowych lecz szereg dialektów o nieustalonych granicach geograficznych. Cała cywilizacja tych krajów była łacińska. Dlatego zatrzymano w liturgii język łaciński, stosując języki miejscowe tylko w pytaniach zwróconych wprost do przyjmujących chrzest i w szafowaniu sakramentu małżeństwa. Sejm Trydencki, wypowiedziawszy się przeciw odprawianiu Mszy św. w językach żywych, zalecił jednak duszpasterzom „często w czasie Mszy św. wyjaśniać teksty i obrzędy“ (Denzinger 946). Podobnie nakazano katechezę przy udzielaniu sakramentów. Przepis ten wszedł do Rytuału rzymskiego i widnieje w nim dotychczas (Tit. I, nr 10). Wspomniawszy o rytuałach dwujęzycznych aprobowanych przez Piusa XI, Dostojny referent omówił szczegółowo Rytuały aprobowane przez Piusa XII. A mianowicie: Rytuał dla Indii, Rytuał dla diecezji języka francuskiego, Rytuał dla Niemiec, Rytuał dla Stanów Zjednoczonych, poczem zilustrował przykładami radość z jaką wierni przyjęli zmianę we Francji i zwrócił uwagę na konieczność starannej katechez przy udzielaniu sakramentów św.: „Ułatwienia udzielone przez Stolicę Świętą są przypomnieniem odpowiedzialności, która ciąży na sługach Ewangelii i szafarzach uświęcenia świata“.

J. E. Ks. biskup Antoni Mistrorigo, biskup Troji (Italia) uzupełnił ten referat komunikatem o najnowszym Rytuale łacińskowłoskim dla diecezji Lugano. W Rytuale tym wprowadzono katechezę ciągłą w czasie udzielania sakramentów. Np. w czasie udzielania chrztu kapłan krótko zapowiada modlitwy i ryty przed ich

wykonaniem. W czasie Ostatniego Namaszczenia chory powtarza formuły namaszczeń w formie modlitwy itp.

Jednym z najciekawszych był referat J. E. Ks. biskupa Wilhelma van Bekkum, Wikariusza Apostolskiego z Ruteng (Indonezja). W imieniu misjonarzy wyraził on wdzięczność za reformy liturgiczne Piusa XII, które bardzo ułatwiają wprowadzenie nowonawróconych w kult chrześcijański. Doniósł on o szerokim zastosowaniu w krajach misyjnych starej formy próbś litanijnych przed ofiarowaniem, tzw. „oratio fidelium“ i procesji z darami na ofiarowanie. Podkreślił konieczność adaptacji i włączenia do nabożeństw katolickich tych form kultowych właściwych ewangelizowanym ludom, które nie są ściśle związane z błędnymi wierzeniami. Przypomniął zasadę sformułowaną przez Piusa XII w Jego pierwszej Encyklice o szanowaniu i otaczaniu opieką kultury ludów nawracanych. Podał do wiadomości, że Indonezja uzyskała przeniesienie Litanii Większych i Mniejszych na październik i listopad, ponieważ w tych miesiącach odbywają się tam zasiewy.

Biskup formuluje trzy postulaty w dziedzinie adaptacji: 1) czytania mszalne w języku ojczystym, 2) Msza śpiewana ze śpiewem w języku ojczystym, 3) wprowadzenie niższego święcenia katechisty oraz diakonatu dla żonatyh, którzy mogliby znacznie pomóc misjonarzom w katechizacji, rozdawaniu Komunii św. i udzielaniu chrztu św. Drugi z postulatów znalazł już częściowe rozwiązanie. Wielu Ordynariuszy misyjnych otrzymało „facultatem permittendi sacerdotibus missionariis sibi subditis, ut Missam cantantam junctam cum populi cantu lingua vernacula id est in qua populus Kyrie, Gloria, Credo et quae sunt alia in sua lingua decantat, adhibere queant, ubi hujusmodi cantus aliter participatio-nem populi“.

O. Olivier Rousseau OSB, mnich z Chevetogne w Belgii, referował „Zagadnienia duszpasterstwa liturgicznego w liturgiach Wschodnich“ i wskazał na bogactwa tychże liturgii, które zawierają elementy pożądane dzisiaj i w Kościele Zachodnim.

III. Reforma Wielkiego Tygodnia

Trzy referaty poświęcono reformie liturgii W. Tygodnia.

Pierwszy z nich wygłosił O. Ferdynand Antonelli O. F. M. referent generalny Św. Kongregacji Obrzędów, pod tytułem „Reforma liturgiczna Wielkiego Tygodnia, jej doniosłość, wykonanie i perspektywy“. Reforma Wielkiego Tygodnia jest najwybitniejszym aktem w tej dziedzinie od czasów Piusa V. Komisja papieska kierowała się podwójnym kryterium: 1-o wierność najlepszym tradycjom liturgicznym, 2-o względy duszpasterskie. Cenne są słowa: „Liturgia nie jest muzeum zabytków archeologicznych,

jest wyrazem życia Kościoła, a życie nie jest statyczne. Liturgia jest kultem składanym Bogu, ale jest również szkołą życia chrześcijańskiego, a w szkole uczeń musi mieć możliwość zrozumienia lekcji i podążania za jej tokiem“.

Zasady uczestnictwa wiernych i ożywienia form liturgii sformułowane w Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus wskazują na orientację przygotowywanej reformy liturgii. Rezultaty pierwszego odprawienia nowej liturgii Wielkiego Tygodnia przeszły najśmielsze oczekiwania Kongregacji. Reforma umożliwiła odkrycie na nowo misterium paschalnego. Trudno zliczyć instrukcje i pouczenia wydane przez biskupów, zebrania kapłanów, wykłady dla wiernych i wydawnictwa. Np. w Stanach Zjednoczonych wydano 12 rozmaitych opracowań Wielkiego Tygodnia dla wiernych. Wydanie przygotowane przez Opactwo Colledgeville miało nakład 1,650.000 egzemplarzy. We wszystkich krajach wszystkie wydawnictwa zostały wyczerpane. O Antonelli podał do wiadomości postulatory kierowane do Kongregacji. Proszono o przełożenie procesji w Niedzielę Palmową na popołudnie, o możliwość odprawiania w W. Czwartek mszy św. aż do godz. 21 i pozwolenie na komunię chorych. O. Antonelli przyznaje, że ten ostatni postulat jest zupełnie zgodny z duchem reformy. W Wielki Piątek wszędzie powstały trudności przy adoracji Krzyża. Postuluje się inną jej formę. Co do W. Soboty O. Antonelli oświadczył: „Nie wszyscy, być może, uświadomili sobie istotę Wigilii Wielkanocnej, która jest prawdziwym obchodem Zmartwychwstania Pańskiego, a nie obchodem wigilijnym w nowoczesnym znaczeniu tego słowa, to jest przygotowaniem do uroczystości, w danym wypadku do Wielkanocy“. Poważnym błędem byłoby przypuszczać, że po wielkim sukcesie reform Wielkiego Tygodnia sprawa została załatwiona. Kapłani są zobowiązani wprowadzić w życie także Instrukcję Św. Kongregacji Obrzędów. Mają ścisły obowiązek zgłębnienia ducha reformy liturgicznej i wprowadzenia wiernych w zrozumienie tajemnicy Wielkanocnej.

O. Antonelli podkreślił, że życzeniem Kongregacji jest, aby kazania W. Postu wykorzystano na przygotowanie wiernych do świadomego udziału w obrzędach W. Tygodnia. Klimat tych kazań winien być wyraźnie chrystocentryczny. Przywrócenie ludowi udziału w liturgii wymaga cierplivej pracy nad reedukacją duchową i wyuczeniem właściwych form udziału. Praca ta wymaga lat, ale musi być natychmiast rozpoczęta. Należyte przeżycie przez wiernych tajemnicy Wielkanocnej odrodzi także i niedzielę, dzień Pański, dzień Zmartwychwstania.

W imieniu zmarłego tuż przed Kongresem Arcybiskupa Edwina O'Hara z Kansas City, odczytano przygotowane przez niego sprawozdanie „Obchód odnowionego Wielkiego Tygodnia w Stanach

Zjednoczonych". Sprawozdanie to zostało sporządzone na podstawie relacji 93 biskupów. Prawie wszyscy biskupi amerykańscy skierowali listy pasterskie do duchowieństwa. Większość z nich wygłosiła konferencje do swich księży, a jeden z biskupów zgromadził nawet dziewięciokrotnie kler swojej diecezji. Na przygotowanie wiernych poświęcono kazania niedzielne W. Postu oraz rekolekcje wielkopostne. Wszystkie wydawnictwa poświęcone przygotowaniu do godnego odprawiania W. Tygodnia osiągnęły łączny nakład 4 milionów egzemplarzy. Uniwersytet katolicki zorganizował specjalne seminarium dla duchowieństwa. Wykorzystano też radio i telewizję. Wyniki były wspaniałe: tłumy i entuzjastyczny udział wiernych w obrzędach i zdumiewająca w naszych czasach liczba komunii świętych. Wśród wniosków, warto zaznaczyć wniosek o pozwolenie odprawiania Wigilii Wielkanocnej przed świtem Niedzieli Zmartwychwstania — ze względu na warunki miejscowe — i o dopuszczenie języka żywego w procesji Niedzieli Palmowej, w czytaniu opisu Męki Pańskiej, w śpiewie Improperiorów, w lekcjach Wigilii Wielkanocnej i Litanii do Wszystkich Świętych.

Zupełnie inne możliwości przygotowania mieli katolicy w Niemczech Wschodnich. J. E. Biskup Otto Spuelbeck, Administrator Apostolski z Meissen, przedstawił wysiłki, które zrobiono, aby mimo trudności wydawniczych zapewnić czynny udział wiernych w odnowionej liturgii W. Tygodnia. Uprzednie ogólne przyjęcie Wigilii Wielkanocnej ułatwiło zadanie. Wykorzystano odpowiednie pieśni niemieckie, wydano broszurę zawierającą teksty. W. Tygodnia. Udział wiernych był tym liczniejszy im więcej użyto języka ojczystego w śpiewie i czytaniach. Postulaty biskupów niemieckich są następujące: 1) szersze dopuszczenie śpiewów w języku żywym, — 2) wszystkie czytania a także uroczyste wezwania do modlitw W. Piątku oraz Exultet w języku żywym, — 3) pozwolenie na odprawianie Wigilii Wielkanocnej w Niedzielę rano.

IV. Sztuka i muzyka liturgiczna w służbie duszpasterstwa

Referenci niemieccy omówili również sprawę stosunku sztuki liturgicznej do duszpasterstwa. Prałat Jan Wagner, Sekretarz Komisji liturgicznej Episkopatu niemieckiego w referacie „Sztuka liturgiczna i duszpasterstwo“ poruszył głównie normy wiążące architekturę i zdobnictwo wnętrza kościoła. Zasadnicze warunki, które winna spełniać sztuka kościelna to: podporządkowanie celom apostolskim Kościoła, zupełna zgodność z jego doktryną wyrażająca się podkreśleniem rzeczy istotnych w kulcie Kościoła i dyskretnym potraktowaniem akcesoriów, uzmysłowienie wiernym majestatu Bożego i godności kultu Kościoła. Aby sprostać temu

zadaniu, artysta musi posiadać nie tylko prawdziwe natchnienie artystyczne, lecz także głębokie życie wewnętrzne.

J. E. Ks. biskup Albert Stohr, referent episkopatu niemieckiego dla spraw liturgii, przedstawił zagadnienie „Encyklica Musicae Sacrae Disciplina“ i duszpasterstwo naszych czasów“. Ks. Biskup omówił szczegółowo przepisy Encykliki zatrzymując się dłużej na przywileju udzielonym 24. XII. 1943 r. diecezjom niemieckim i austriackim. Wtedy to Stolica św. po raz pierwszy pozwoliła oficjalnie na śpiew niemiecki w czasie mszy śpiewanej. Biskup zaznaczył, że ten zwyczaj oddawna istnieje nie tylko w Niemczech lecz również w Polsce oraz w Słowenii. Oświadczył on również, że ze względu na znaczenie duszpasterskie tego sposobu uczestniczenia we mszy św. biskupi niemieccy za żadną cenę zeń nie zrezygnują. Niezależnie od tego w Niemczech od dawna propaguje się chorał gregoriański i obecnie nie ma modlitewnika diecezjalnego, który nie zawierałby kilku mszy gregoriańskich. Na sumach śpiewa się na zmianę chorał gregoriański, pieśni niemieckie i msze polifoniczne. Omówiwszy wyjątek, ks. Biskup wraca do zasad: przypomina, że życzeniem Ojca św. jest, aby treść śpiewów łacińskich była zawsze tłumaczona śpiewakom i wiernym oraz aby pielęgnowano również śpiew ludowy. Ten ostatni powinien czerpać natchnienie z liturgii i Pisma św. i zbliżać się treścią do wspaniałych śpiewów liturgii. Referat swój kończy Ks. Biskup stwierdzeniem: „Liturgia nie jest przedmiotem rozkoszy dla estetów, jest pełna dynamizmu, jest siłą i życiem“.

Ks. Prałat Romita podał do wiadomości zebranych zasady, których należy przestrzegać przy układaniu tekstów nowych oficjów.

V. Reforma brewiarza

Ostatni referat: „Uproszczenie rubryk i reforma brewiarza“ wygłosił J. Em. ks. kardynał Jakub Lercaro, Arcybiskup Bolonii. Celem uproszczenia rubryk było uwolnienie uwagi kapłanów od nadmiaru przepisów formalnych i skierowanie jej ku treści brewiarza. Reforma, jakkolwiek prowizoryczna, pozwala na zarysowanie kierunku ostatecznej reformy, która jest w przygotowaniu. Celem jej nie będzie skrócenie brewiarza, aczkolwiek należy się tego spodziewać, lecz uwydatnienie roku kościelnego i przywrócenie pobożności katolickiej, a w szczególności kapłańskiej, jej chryścotycznego charakteru. Należy oczekiwać dalszej redukcji świąt i uprzywilejowania oficjum ferialnego w okresach temporału, zwłaszcza w W. Poście. Kardynał opowiada się za usunięciem z oficjum rzymskiego części przejętych z brewiarza monastycznego, za rozróżnieniem formy chórowej od brewiarza przeznaczonego do użytku indywidualnego, oraz za takim doбором czytań aby stanowiły one prawdziwą strawę duchową dla kapłana. W nie-

sporach przeznaczonych dla wiernych kardynał chciałby słyszeć język żywy i dłuższe czytanie zamiast szczątkowego kapitulum. Rzeczą pierwszorzędnej wagi jest oparcie formacji ascetycznej duchowieństwa na brewiarzu już w Seminariach.

Kardynał Lercaro wygłosił również przemówienie zamykające obrady w Asyżu. Po skończonych obradach uczestnicy udali się do Rzymu i zostali przyjęci przez Ojca św., który wygłosił dłuższe przemówienie zamykające prace Kongresu.

Ojciec św. wyraził radość z wspaniałego rozwoju ruchu liturgicznego i owoców które przynosi on Kościołowi. „Ruch liturgiczny jest znakiem opatrnościowych planów Boga na dzisiejsze czasy, jest przejściem Ducha św. w Kościele Bożym, aby bardziej zbliżyć ludzi do tajemnicy wiary i bogactw łaski, które wypływają z czynnego uczestnictwa wiernych w życiu liturgicznym“.

Następnie Ojciec św. omówił dwie grupy zagadnień: I. Liturgia i Kościół. II. Liturgia i Chrystus. Podkreślił Ojciec św., że liturgia jest dziełem całego Kościoła, ale nie wyczerpuje całej działalności Kościoła. W drugiej części swego przemówienia Ojciec św. podał teologiczne zasady koncelebry podkreślając, że nie wystarczy aby koncelebrujący łączyli się z odprawiającym intencją, konieczne jest wypowiedzenie słów konsekracji. Omawiając związek tabernakulum z ołtarzem Ojciec św. stwierdził, że związek ten jest bardzo ścisły, ale nie musi to być związek materialny. Rzeczą architektów jest pogodzić tabernakulum na ołtarzu z możliwością odprawiania Mszy św. twarzą do ludu.

Kończąc swoje przemówienie Ojciec św. zaznacza, że Kościół stara się przystosować formy liturgii do współczesnych potrzeb i dlatego pozwala na używanie w niej języka żywego. Niemniej Kościół będzie bronił zasady używania języka łacińskiego przez Celebransa, oraz „wówczas gdy śpiew gregoriański towarzyszy Najświętszej Ofierze“.

Ojciec św. podkreśla, że interesuje się szczegółowymi problemami stosunku liturgii do współczesnych prądów religijnych, do współczesnej kultury, kwestii społecznych i psychologii.

Przemówienie swoje zakończył Ojciec św. życzeniem, aby prace Kongresu przyniosły Kościołowi obfite owoce uświęcenia i błogosławieństwem Apostolskim.

Kongres Duszpasterstwa Liturgicznego w Asyżu stanowi doniosłe zdarzenie w rozwoju ruchu liturgicznego. Kongres był świadectwem, że Stolica Święta uznaje liturgię za pierwszorzędne narzędzie urzędu pasterskiego. Dokumenty Kongresu, wydane w pięciu językach będą niewątpliwie stanowiły program dla dalszej akcji liturgicznej w Kościele.

Sprawozdanie to wypada zamknąć życzeniem, aby program ten był realizowany również w naszej Ojczyźnie.